

De constructione particulae quum. Pars altera.*)

Deinceps dicendum est de iis locis, quibus particula „quum“ significat „wann (wann), so oft, als.“ In his enim rursus videmus et indicativum et conjunctivum poni solitum, in judicando praes. et perf., in narrando imperf. et plusquamperf. Quum te aedilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris accusas. Cic. Planc. 4., 9. — At cum tuis quum disseras, multa sunt audienda etiam de obscenis voluptatibus. Cic. Fin 2, 21, 68, ubi sine causa idonea nonnulli quum mutare voluerunt in si.

Causa autem conjunctivi secundo loco positi repetenda est a sententia infinita. Primo enim exemplo „quum dicis“ significatur certum illud tempus, ubi alter dixit. Secundo autem loco non de certo tempore agitur, quo alter disserit, sed de quocunque tempore quo disserat; disserere igitur illud non ita ponitur, ut revera aliquo tempore sit, sed ut esse possit, quod conjunctivo notatur et tum maxime fieri solet, quum subjectum etiam incertum est et secunda persona effertur; cf. Madwig: lat. Sprachlehre § 370. Ex quo genere omnia exempla sunt, quae reperiuntur

*) Prior pars hujus dissertationis typis excussa est in programmate Gymnasii Regiomontani Kniphofiensis a. 1844. Hanc alteram partem in locum dissertationis ad id paratae subito dare coactus quoniam retractare non potui, excusatum velim, si qua negligentiae signa reperiantur.

apud Plautum et Terentium nec ea quidem pauca, quod eo magis mirum videri possit, quum conjunctivi usum apud illos scriptores rariorem esse viderimus. Nam praeter haec exempla: Plaut. *Casin.* 3, 2, 32: at quum aspicias tristem, frugi censeas. — Trin. 3, 2, 1: cui tuam quum rem credideris, sine omni cura dormias. — Terent. *Heaut.* 5, 3, 21: rem quum videas, — censeas. — *Phorm.* 2, 2, 30: haec quum rationem ineas, quam sint suavia et quam cara sint, ea qui praebet, nonne tu hunc habeas praesentem deum? — In quibus fortasse quispiam dixerit conjunctivum cum particula „quum“ junctum referendum esse ad alterum conjunctivum in enuntiato primario positum, multi alii loci sunt, quibus nec ad enuntiatum primarium conjunctivum revocari potest. conjunctivus secundarii enuntiatum, nec dubium est, quin rem infinite dictam significet. Plaut. *Trin.* 4, 3, 45: quum repetas (mutuum) inimicum amicum beneficio invenis tuo — *Merc.* 3, 4, 23: odiosa est oratio, quum rem agas, longinquum loqui. — *Ep.* 5, 2, 53: sed ut acerbum est, pro benefactis quum mali messem metas. — *Pseud.* 2, 2, 18: non soles respicere te, quum dicas injuste alteri. — *ib.* 1, 2, 9: at faciem quum adspicias, haud malae videntur. — *Bacch.* 3, 3, 36: quum patrem adeas postulatum, puero sic dicit pater. — *Pers.* 3, 1, 28: infamia etiam tum vivit, quum esse credas mortuam. (*Capt.* 5, 2, 8? *Merc.* 3, 2, 7?). — *Ter. Andr.* 5, 1, 20: quum faciem videas, videtur esse quantivis pretii. — *Eun.* 4, 3, 17: virgo ipsa lacrumat, neque quum rogites, quid sit, audet dicere. — *ib.* 5, 1, 22: vide, si non, quum adspicias, os impudens videtur. — *Cic. Rept.* 1, 6: non igitur potestas est, ex tempore, aut quum velis, opitulandi reipublicae, nisi eo loco sis. — *p. Quinct.* 20, 63: non est istud iudicium pati, neque iudicio defendere, quum auxilium a tribunis petas. — *Cic. Tusc.* 1, 36, 87: quia quum id non habeas, quod tibi nec usu nec natura sit aptum, non careas, etiamsi sentias te non habere, et § 88: dicitur enim alio modo etiam carere, quum aliquid non habeas, et non habere te sentias, etiamsi id facile patiare. — *Sic Sall. Cat.* 52: ubi te ignaviae atque socordiae tradideris, nequidquam deos implores. — Et quod *Zumptius* laudavit *Sall. Cat.* 3, ubi memores. Interdum etiam cum tertia persona verbi: *Cic. off.* 1, 8: plerosque iustitiae capit oblivio, quum in gloriae certamen inciderint. — *ib.* 2, 26, 69: quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, quum ipsi quamvis magnum aliquid acceperint. — *Acc.* 2, 38, 121: quis enim potest, quum existimet se curari a deo, non et dies et noctes divinum numen horrere? — *d. divin.* 1, 55: fatum autem id appello, quum causa causae nexa rem ex se gignat. — Nam *Cic. p. Rosc. Am.* 20, 55: quum enim aliquid habeat, quod possit criminari et suspiciose dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur, et *Plaut. Bacch.* 1, 1, 24:

miles quum veniat, et *Casin.* 2, 5, 27: quum redierit (nisi forte est fut. II.), et *Capt.* 4, 2, 112, quum jurem — agitur de re incerta, wenn er haben — kommen — zurückkehren, wenn ich schwören möchte, et *Cic. leg. Man.* 7, 17: quod mihi extremum proposueram, quum essem de belli genere dicturus — est ex sententia loquentis dictum: wenn ich sprechen würde.

Quum autem in judicando agitur de re aut persona certa, constanter indicativus temporum praesentium et futurorum ponitur. *Cic. Repl.* 1, 34: quum is, qui imperat aliis, servit ipse nulli cupiditati. — *Tusc.* 5, 6, 16: sic animi quietus et placatus status cernitur, quum perturbatio nulla est, qua moveri queat. — *Div.* 1, 30: quum ergo est somno sevocatus animus a societate et contagione corporis, tum meminit praeteritorum. — *Div.* 2, 22 ex.: utrum igitur, quum concepit mula, an quum peperit, ostentum est? — *Liv.* 29, 17 ex.: vix ratio iniri potest, uter casus reipublicae sit detestabilior, quum hostes bello urbem cepere, an quum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. — *Cic. Verr. II.*, 2, 55: quum confitebere, quisquam dubitabit? — *Acc.* 1, 7, 25: quin etiam Graecis (verbis) licebit utar, quum voles, si te Latina forte deficient. — *Rosc. Am.* 35, 100: quae si prodierit, atque adeo quum prodierit (scio enim proditurum esse) audiet. — Atque etiam in iis locis, quibus positae sunt res aut temporibus aut personis non finitae, indicativus ponitur, nisi forte is, qui loquitur de industria id agit, ut dubitationis aut rei incertae significatio verbis suis adjuncta sit, id quod vidimus in exemplis supra positis.

Solet enim is, qui loquitur, etiamsi non de certa una re, sed de universo genere agit, certam quandam animo intueri et in ea dicere, quod ad omnes pertinet. Velut quum *Cic. leg. Man.* 6, 15, dicit: quum hostium copiae non longe absunt, pecora relinquuntur — nec de certis hostibus agit, nec de certo tempore, quo adveniant, sed omnes hostes omniaque tempora animo complectitur uno hostium adventu, ut nos quoque wenn der Feind ankommt, quasi de certo hoste agatur, et illud, „der brave Mann denkt an sich selbst zuletzt,“ ubi nos in persona unius viri fortis loquimur de omnibus; huc etiam pertinet illud Graecorum *δει τοῦ ἀνδρός*, et consuetudo illa Homeri, qui in similibus ponendis aoristo uti solet.

Quoniam igitur, quum de rebus infinitis loquuntur, certas ponere solent, in quibus conjunctivus locum non habet, non mirum est, quod Latini vulgo in ejusmodi locis utuntur indicativo. *Cic. Divin.* 1, 52 ex.: quum igitur eae partes in extis non inveniuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset, intelligendum est sq. — *rb.* 2, 34 ex.: quum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere. — *Tusc.* 1, 28, 70:

haec quum cernimus, possumusne dubitare? — Cf. *ibid.* 1, 31, 76. 1, 7, 13. *Acc.* 2, 5, 13. *Repl.* 2, 3 ex. 1, 3. *Verr. II.*, 3, 74. *Off.* 1, 10, 31. *Liv.* 31, 1. *Cic. pro Rose. Am.* 22, 62. *Perf. sequente tum:* *Cic. Divin.* 2, 31: quae quum facta sunt, tum ad conjecturam aliqua interpretatione revocantur. — *ib.* 2, 34: quum offa cecidit ex ore pullae, tum auspicanti tripudium solistimum renuntiant. *p. l. g. Man.* 6, 15: nam ceteris in rebus quum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. — *Tusc.* 3, 1, 2. *Divin.* 1, 30. — *Perfectum sine tum:* *Cic. Tusc.* 4, 10, 23: quemadmodum quum sanguis corruptus est, aut pituita redundat aut bilis, in corpore morbi aegrotationesque nascuntur. — *d. Repl.* 1, 34: hoc errore vulgi quum republ. opes paucorum, non virtutes tenere coeperunt, nomen illi principes optimatum mordicus tenent. — *ib.* 1, 44: sic omnia nimia quum vel in tempestate, vel in agris, vel in corporibus laetiora fuerunt, in contraria fere convertuntur. — *Liv.* 22, 9: quod non fere decernitur nisi quum taetra prodigia nuntiata sunt. *Cic. Tusc.* 5, 35, 102. —

Similis ratio est in narrando, ubi aut plusquamperfectum indicativi aut plusquamperfectum et imperfectum conjunctivi antecedit et imperfectum indicativi sequitur. Hoc loco praecipit Zumpt *Gr.* § 579: so steht auch bei oft wiederholten Handlungen, worauf im Nachsatze das Imperf. folgt, quum mit dem Plusquamp. *Indicat.* — et § 569: endlich ist noch der Fall zu merken, daß in der Erzählung nach pronom. und adverb. relativis zuweilen der *Conj.* des Imperf. oder Plusquamp. gesetzt wird, wenn von einer wiederholten Handlung die Rede ist, (wo im Griechischen die Relativa mit dem Optativ stehen), et extrema paragrapho: Der Indikativ ist jedoch in diesem Falle ebenfalls gebräuchlich und noch häufiger, als der Konjunctiv.

In quo illud me semper offendit, quod particulam „quum“ in iteratis rebus cum indicativo, pronomina et adverbia relativa iisdem locis cum conjunctivo conjungi dicit, quasi vero duae res contrariae ab eadem causa repetendae sint.

At fortasse noluit causam addere, sed tantum loquendi consuetudinem notare. Illud tamen haud ambigue dixit § 579 iterationem indicativo significari et posito conjunctivo insequente perfecto (quum venisset-delatus est) sententiam ultimi exempli mutari, i. e. si recte intelligo, verbis: quum venisset-delatus est-non rem iteratam, sed semel actam narrari. Hoc si verum est, non conjunctivo posito effectum esse censeo, sed perfecto. Tamen ne hoc quidem omnino verum esse videmus ex *Nep. Att.* 2: quum versuram facere publice necesse esset, neque ejus aequam conditionem haberent, semper se interposuit. cf. *Cic. Rep.* 2, 34. Ego vero sic sentio: crebram iterationem, aut ut Zumptius ipse § 569 extrema rectius dixit, rem infinitam nunquam indicativo posse significari, et si quis velit eam significare, ut in Graeco sermone optativo,

sic in Latino conjunctivo utendum esse, non quo conjunctivus per se (ut egregie de optativo ait Herrm. ad Viger. p. 904) iterationem indicet, sed quod hic modus, quoniam ad cogitata tantum refertur, ubi de pluribus factis sermo est, non certum aliquod factum designat, sed quodcumque ex illis pluribus intelligere quis velit. Itaque non pronomibus et adverbis relativis magis, quam particulae nostrae ad crebram illam repetitionem notandam conjunctivus adjungitur. Cujus consuetudinis multa exempla reperiuntur apud Livium, ut l. 35, 28: ubi Philopoemen quopiam iter faceret et ad difficilem transitu locum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum solus iret, secum ipse agitabat animo, quum comites haberet, ab iis quaerebat. — l. 2, 27: desperato enim consulum senatusque auxilio quum in jus duci debitorem vidissent, undique convolabant. — ib.: neque quum decresset, quisquam obtemperabat. — ib. 3, 14 ex.: nunquam ulli neque publice neque privatim truces esse, nisi quum de lege agi coeptum esset; alibi popularis juvenus erat. — ib. 33, 5: quum castra his ante objectis sepsissent, facilis molitio eorum valli erat. — Caes. civ. 2, 41: quum cohortes ex acie procucurrissent, Numidae integri celeritate impetum nostrorum effugiebant. — ib. 3, 47: non illis hordeum quum daretur, non legumina recusabant. — ib. 3, 48: ex his effectus panis, quum in colloquiis Pompejani famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant. — Cic. Repl. 1, 14: hanc sphaeram Gallus quum moveret, — fiebat sq. — ib. 2, 34: semperque huic generi, quum plebes publica calamitate impendiis debilitata deficeret, salutis omnium causa aliqua sublevatio et medicina quaesita est. — Hoc loco, ut Nep. Att. 2 in enuntiato primario imperfecti loco perfectum positum videmus cum adverbio *semper*. — Cic. d. Divin. 1, 4, 5: et quum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. — ib. 1, 43: quoties senatus decemviros ad libros ire jussit? Nam et quum duo visi soles essent, et quum tres lunae, et quum faces, et quum sol nocte visus esset, et quum e caelo fremitus auditus, et quum caelum discessisse visum est atque in eo animadversi globi — hoc loco plusquamperfecto conjunctivi illarum rerum crebram repetitionem, perfecto indicativi certam quandam rem indicare voluisse mihi videtur. Plusquamperfectum conjunctivi, quod continuo post sequitur: „quum terra desedisset“ — non repetitionem designat, sed rem certo tempore actam; „quum“ autem est „als“, de quo loco paullo post viderimus; alia exempla vide apud Krüger lat. Gram. § 624, l. sq. Verum tamen haud dubium est, quin indicativus imperfecti et plusquamperfecti in hoc genere cum particula „quum“ copuletur, atque etiam illud concesserim, apud Ciceronem crebriorem fortasse usum esse indicativi quam

conjunctivi. Tamen indicativi illi non per se significant repetitionem, sed, ut est natura illorum temporum relativorum, indicant, eum qui ita loquatur, cogitatione se transtulisse in illud tempus, quo quid aut gerebatur aut gestum erat idque quasi suis oculis intueri et, ut ipse percipiat, describere et certam unam rem pro universis ponere. Idem vulgo facit Homerus in similibus ponendis ut rem non infinite ponat, sed quasi ipsam, ut gerebatur, intueri videatur. Sic etiam illud Cic. Verr. II., 5, 10 laudatum apud Zumptium § 579: „quum venerat“ est rem animo intuentis et ita describentis, nec verba ipsa per se significant repetitionem, et quum vertimus „so oft — als“ non tam vim particulae Latinae, quam nostram loquendi consuetudinem sequimur. Idem hoc valet in aliis exemplis: Cic. off. 3, 9: quum palam ejus annuli ad palmam converterat, a nullo videbatur. — Acc. 2, 30, 98: quum aliquid ejusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat. — ib. 2, 47, 145: nam quum extensis digitis adversam manum ostenderat, visum inquebat hujusmodi esse; deinde, quum paullum digitos constrinxerat, assensus hujusmodi, tum, quum plane compresserat, pugnumque fecerat, comprehensionem illam esse dicebat, quum autem laevam manum adverterat, et illum pugnum arcte vehementerque compresserat, scientiam talem esse dicebat.— ib. 2, 18: hi, quum ovum inspexerant, quae id gallina peperisset, dicere solebant. — Orat 32, 113: nam quum compresserat digitos pugnumque fecerat dialecticam agebat ejusmodi esse, quum autem diduxerat et manum dilatarat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat, Tusc. 5, 20, 59: eum ipsum ponticulum quum forem vestibuli clauserat, detorquebat. — Caes. Gall. 3, 15: quum singulis binae aut ternae naves circumsteterant, summa vi milites transcendere conabantur. — il. 3, 14: quum funes comprehensi adductique erant, navigio remis incitato perrempebantur. — ib. 4, 17: haec quum machinationibus in flumen defixerat, festucisque adegerat, iis item contraria duo statuebat. — ib. 5, 35: quum quaequam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant, rursus quum in eum locum, unde erant egressi, reverti coeperant, et ab iis qui proxime steterant, circumveniebantur. cf. Caes. C. 2, 41. — Sall. Jug. 4, 4, 4: Albinus plerumque milites stativis castris habebat, nisi quum odos aut pabuli egestas locum mutare coegerat.— Liv. 38, 21: alii ruentes in hostem undique configebantur, et quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. — apud Livium autem indicativi usus in hoc genere rarior est. — Huc etiam pertinent Cic. Acc. 1, 3 et Colum. 1, praef. 18, quae duo exempla Krüger l. l. § 427 minus recte revocat ad significationem „während, indem, so lange als.“

V. Quum „als, seitdem.“

Quum res praeteritae referuntur, hoc aut ita fit, ut eas de statu temporis nostri referamus (perfecto), aut cogitatione transeamus in illud tempus, quo aut gerebantur aut gestae erant (imperfecto et plusquamperfecto); tum eas tanquam ipsi intuentes describimus. Eodem modo etiam in enuntiatis a particula quum ductis Latini aut perfecto utuntur aut imperfecto et plusquamperfecto indicativi: quum bellum gestum est, quum bellum gerebatur, quum bellum gestum erat. — Primum ejus est, qui de temporis sui statu rem, ut praeteritam, refert, secundum et tertium ejus, qui animo et cogitatione se transfert in illud tempus, quo bellum aut gerebatur aut gestum erat, — idque quasi oculis suis subjectum describit. Qui perfecto utitur tantum re temporis indicandi causa notata progreditur; qui imperfecto utitur, tanquam in ea intuenda commoratur. Perfecto igitur celeritatis ejusmodi significatio adhaerescit, imperfecto morae.

Neque tamen ex hoc sequitur, ut ea, quae celeriter praeterierint, perfecto, quae diu duraverint imperfecto comprehendenda sint. Tempora enim illa non tam ad rem referuntur, quam ad cogitationem loquentis, ut et res manentes, si velit, possit efferre perfecto, et celeriter praetereuntes imperfecto. Et his quidem duobus temporum generibus scriptores pro suo quisque ingenio variare solent orationem suam, ut ii, qui animi causa peregrinantur, modo subsistunt capti amoenitate regionum, modo celeriter transcurrunt. —

Huc accedit tertium genus narrandi. Potest enim is, qui narrando duas res conjungit, non modo temporis rationem habere, sed etiam interiorem rerum nexum spectare. Hoc quum faciunt Latini, ut supra vidimus, utuntur conjunctivo et nostro quidem loco imperfecto et plusquamperfecto nunquam praesenti aut perfecto conjunctivi, quae duo tempora praeteriti temporis significatione utique carent; cf. Serling l. l. p. 128. Et ita quidem Latini vulgo loquuntur: Quum bellum in Africa gereretur (nunquam geratur) — gestum esset (nunquam gestum sit), Romae magna exspectatio fuit. — Qui ita loquitur, bello gerendo aut bello gesto motam exspectationem sua sententia indicat, qui si dixisset quum bellum gerebatur, gestum est, gestum erat, tantum, quo tempore gestum esset bellum, significasset. Hujus consuetudinis exempla quum reperiuntur sexcenta, nihil attinet hoc loco multa colligere. Nonnulla tantum ponam, in quibus nos indicativum exspectamus ut Cic. Tusc. 2, 11, 26: fuisti saepe, credo, quum Athenis esses, in scholis philosophorum. — ib 2, 14, 34: nonnunquam etiam, ut quum ibi essem audiebam, ad necem (pueri verberibus accipiuntur). Utroque loco poterat haud dubie, si tempus tantum notare voluisset, scribere: quum eras — quum eram.

sed conjunctivis istis simul videtur voluisse notare causam cur fuisset in scholis phil. et cur audivisset. Cic. p. leg. Man. 17, 52: nam tu idem, Hortensi, multa pro tua fumma copia et singulari facultate dicendi et in senatu contra virum fortissimum A. Gabinium graviter ornateque dixisti, quum is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset sq.; poterat etiam scribere promulgavit, sed et eo tempore, quo et simul quod promulgaverat, contra dixit. — Cic. Divin. 1, 37 ex.: quod contigisse Brenno dicitur, quum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset — conjunctivo indicat, causam hanc fuisse, cur illud Brenno contigisset. — p. Ligar. 7, 20: Tuberonis sors conjecta est ex senatus consulto, quum ipse non adesset, morbo etiam impediretur; (paullo ante tempore tantum notato scripsit: eo tempore, quum necesse erat, — tum quum paruit nemo.) Hoc nostro loco praeter temporis significationem significare voluisse videtur rem contrariam i. e. quoniam ipse non aderat, non gratia ejus aut opibus potuisse fieri, ut sors conjiceretur. Sed longum est singulos locos persequi, praesertim quum dubitari non possit, quin multis locis, quibus ex nostra sentiendi ratione praeter temporis nulla significatio subjecta esse videtur, tamen conjunctivus positus reperiatur, ut Cic. Repl. 1, 15: meminī, me admodum adolescentulo, quum pater in Macedonia consul esset, et essemus in castris, perturbari exercitum nostrum religione et metu sq; aut in formula ista: Flaccum audivi, quum diceret Cic. Dom. 1, 46 in., in quibus quid praeter tempus significare voluerit, nos non sentimus; sentiremus nos quoque haud dubie si ad causam notandam conjunctivo uteremur. — Temporis enim et causae significatio quam arcte cohaereat jam supra ostendi in particula nostra *weil* „(Weil)“. Interdum etiam in eadem periodo indicativo et conjunctivo usos esse videmus. Cic. p. Sext. 32, 69: quae res quum jam moribus teneretur et quum consules provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui quum in senatu, privati ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere dicebant, quum haec non possent jam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeji. — Indicativo tanquam in parenthesi tempus indicatur, quo consilium initum est; conjunctivi jam ab initio ad causam consilii ineundi referuntur. — Liv. 44, 39: quanto facilius hosti abire fuit, quum procul abessemus, quam nunc, quum in cervicibus sumus. In extrema sententia temporis tantum ratio habita est, quod etiam significatur posita particula nunc, in priore quum procul abessemus simul causa continetur, cur abire hosti facilius fuerit. — Liv. 30, 44: quum spolia victae Carthagini detrahebantur (est describentis), quum inermem jam ac nudam, destitui inter tot armatas gentes cerneretis (est rem ut

alteri contrariam ponentis) nemo ingemuit. — Cic. Tusc. 2, 24, 59: num etiam Decius, quum se devoveret et equo admisso in mediam aciem Latinam irruebat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat? irruebat est describentis, devoveret narrantis, sed ita, ut simul se devovere et de voluptatibus cogitare parum inter se convenire dicat, non ut Goerenz ad h. l. voluit: als et sich opfern wollte, ut recte monet Fickenscher, allgem. Schulztg, II, 1828 n. 75.

Quum vero unum tempus indicatur, indicativus ponitur imperfecti, plusquamperfecti, perfecti atque etiam praesentis eo, quo ante dixi, significationis discrimine, idque tum quidem maxime fieri solet, quum temporis enuntiatum aut interpositum aut postpositum est. Neque tamen desunt loci, quibus etiam antepositum quum in iudicando tum in narrando et cum imperfecto et cum plusquamperfecto et cum perfecto et praesenti reperiatur. Cic. Divin. 1, 45: quod neglectum, quum caveri poterat, post acceptam illam maximam cladem expiatum est. — p. Plane. 18, 45: isto in genere fuimus ipsi, quum ambitionis nostrae tempora postulabant. — Fin. 2, 19, 63: at quam pulchre dicere videbare, quum ex altera parte ponebas cumulatam aliquem plurimis et maximis voluptatibus. — Verr. II., 3, 86: nam quum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuria, videbatur id perdere arator, quod aratro ipso quaesisset. — Verr. II., 3, 77 in: quum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres. (enuntiatum interpositum). — Liv. 36, 7; quum agebatur. — Liv. 3, 68: quum stipendia faciebatis. — Cic. Divin. 1, 45: quum poterat. — Fam. 4, 9, 5: quum cernebam. — ib. 3, 7, 3: quum dabas literas. — ib. 3, 11, 3: quum flagitabam. — ib. 12, 24, 2: quum scribebam. — cf. 5, 12, 2. — ad Att. 15, 13, 5. — Verr. II. 4, 61 p. m.: quum diutius in negotio curaue fueram — revertabar. — de Invent. 1, 3, 4: hinc nimium non injuria quum ad gubernacula reipublicae temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. — Perfectum: Cic. leg. Man. 12, 33: nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicae querar, quum prope inspectantibus vobis classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus capta atque oppressa est? — Quum non est „da“, ut paullo ante quater positum est cum conjunctivo, sed „damals, als“. — leg. Man. 1, 2: nam quum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatum sum, facile intellexi. sq.: essem simul significaret, renuntiatione ista factum esse, ut intelligeret. — Liv. 9, 8: quae sententia testis erit, mihi ne an legionibus vestris pepercero, quum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi. — Cic. p.

Planc. 8, 19: quum viderunt — lactati sunt. — Liv. 8, 8: in ultimo etiam certamine quum discensum in aciem est, ea severitas profuit. — ib. 9, 25: quum dimicatum est. — 22, 36: quum pugnatum ad Cannas est. — ib. 23, 20: quum jussi sunt. — ib. 34, 3: quum fuit. — cf. Nep. Them. 9, 2. — Liv. 34, 31: quum pepigisti. — Cic. Fam. 12, 14, 8: quum vidi. — ib. 13, 75, 1: quum respondisti. — Att. 13, 49, 2: quum fui. — Fam. 3, 8, 4: quum edixi. — Liv. 6, 20: quum dies venit, quae — objecta sint reo, apud neminem auctorem invenio. — ib. 21, 39: quum Placentiam consul venit, jam ex stativis moverat Hannibal. — ib. 23, 49: quum hi commeatus venerunt Illiturgi, oppidum ab Hasdrubale oppugnabatur. — ib. 28, 3: prima pars quum adorta oppugnare est, atrox sane et anceps proelium fuit. — ib. 34, 16 in.: quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat. — ib. 45, 24: quum haec in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati in Asiam pervenerunt. — ib. 21, 28: quum elephantum in minorem (ratem) transgressi sunt, — pertrahitur. — ib. 3, 14, in.: quum primo post Kaesonis exilium lex coepta ferri est, instructi paratique sic tribunos adorti sunt. — Sall. Jug. 71, 1: sed quum hae litterae adlatae, forte Nobdalsa exercito corpore fessus in lecto quiescebat, ubi recte Kritz rejectis lectionibus fuissent, essent, forent, sunt intelligi vult. — Nep. Pelop. 2, 2: quum tempus visum est reigerendae — diem delegerunt. — id Iphic. 2, 4: quum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphieratem ab Atheniensibus petivit ducem. — Cic. Verr. II. 4, 14 in.: eo quum veni, praetor quiescebat. — ib. Fam. 10, 30, 4: quo quum venit, complures ibi amisit nec egit quidquam. — Semel etiam sequente tamen Cic. Verr. II., 3, 54, in. cum praesenti historico: Cic. Verr. II., 2, 52: Herodotus quum Roma revertitur, — offendit eum mensem comitalem. — Divin. 2, 10: hoc sentit Homerus, quum querentem Jovem inducit. —

Quoniam igitur indicativi usum in hoc genere haud ita rarum, ut vulgo putatur, esse videmus, minus etiam mirum videbitur, quod praegressis adverbis ac substantivis temporis indicativus omnium temporum, nisi alia causa conjunctivi ponendi accedat, vulgo reperitur. Cic. d. Repl.: 2, 23: ut tum fuit Roma, quum erant reges. — ib. 2, 34: post aliquanto, quum sunt propter unius libidinem omnia nexa civium liberata. — ib. 2, 32: quae fuit tum Atheniensium res, quum post magnum illud Peloponnesiacum bellum triginta viri illi urbi injustissime praefuerunt. — Divin. 1, 17: tum, quum urbem condidit. — ib. 1, 50: tum, quum urbs corrui. — Liv. 10, 8: tum, quum adjectus est numerus. — ib. 28, 24: tum, quum rumores allati sunt. — Cic. Fam. 7, 30, 1: tum, quum hinc profugisti. — ib. 12, 6, 1. —

Verr. II, 2, 23. 66. — tum postpositum est Cic. Verr. II, 2, 25 ex.: quum Metellus in provinciam profectus est, tum isti bene commendati cum Metello una proficiscuntur. — Verr. II, 1, 18: postea, quum in ea ipsa loca venisti. — Liv. 5, 52 in.: nuper, quum obiit. — Liv. 34, 31: nunc, quum intueor. — Cic. d. Repl. 1, 33: quo autem modo assequi poterat Lacedaemon illa tum, quum praestare putabatur disciplina reipublicae, ut bonis uteretur justisque regibus, quum (da) esset habendus rex, quicumque genere regio natus esset? — Divin. 2, 9: Marcone Crasso putas utile fuisse tum, quum maximis opibus fortunisque florebat, scire sibi esse pereundum? — ib. 1, 41: ex. — ib. 2, 1: tum, quum tenebamus. — Tusc. 2, 8, 20: videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, quum immortalitatem ipsa morte quaerebat. — p. leg. Man. 17, 53: tum — quum capiebantur, quum — prohibebamur, quum clausa erant nobis omnia maria. — ib. 18, 55: tum, quum — timebat. — p. Plane. 15, 37: tum, quum agebatur. — Acc. 2, 22, 71: tum, quum placebat. — p. leg. Man. 7, 18: tum, quum amiserant. — ib. 17, 53: — Interdum etiam positum quum cum indicativo videmus in oratione obliqua. Cic. p. Arch. p. 4, 7: si tum, quum lex ferebatur in Italia domicilium habuissent. — p. leg. Man. 14, 41. — Philip. 2, 9. — Liv. 34, 4 in. —

In exemplis his omnibus una temporis ratio habita est, et ita quidem, ut tempus aut leviter verbis notatum sit, aut in eo describendo oratio quasi subsistat. — Quum vero particula tum ita postposita est particulae quum, ut sententia enuntiatii primarii ex secundaria consecuta esse dicatur, aut quum temporis particula ita anteposita est, ut sententia a particula quum ducta specie quidem ad temporis particulam portineat, revera autem ad verbum enuntiatii primarii referatur, cujus aut causam subjungit, aut rem ei contrariam, tum conjunctivus ponitur. Ex quo apparet, posse interdum eum, qui loquatur, suo judicio (prout aut temporis magis rationem habeat, aut causae) indicativo vél conjunctivo uti.

Prioris generis sunt: Cic. Div. 2, 2, 49: quae quum ille dixisset, tum ego rursus sum exorsus dicere. — Phil. 5, 7: quum is dies, quo me adesse jusserat, venisset, tum vero agmine quadrato in aedem Concordiae venit. — Liv. 8, 33: Quum deprecantibus primoribus patrum atque universo senatu perstaret in incepto immitis animus, tum pater M. Fabius, quandoquidem, inquit sq, — et eodem capite repente pro tum posito: vocato extemplo senatu, quum maxime conquereretur, apud patres vim atque injuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submoventium auditur. — Extremo hoc exemplo conjunctivo conquereretur is qui

loquitur cogitatione jam praeoccupat ea, quae sequuntur audientiumque erigit expectationem; quum conquerebatur tempus tantum indicaret, quo strepitus auditus est; denique etiam poterat dicere: conquerebatur, quum repente auditur, de quo infra dicitur. Et in superiore quidem exemplo non tempus tantum notatur, quo Fabius dixit, sed simul hoc designatur, Papirii perseverantia effectum esse, ut Fabius diceret. Similis interpretatio est reliquorum exemplorum, quam veram esse etiam docet exemplum supra laudatum: Cic. Verr. II, 2, 25 ex., ubi si quis profectus est mutare velit in: quum profectus esset, simul totam sententiam mutaret. —

Alterius generis sunt: Liv. 31, 7 m: et quod tum fecimus, quum Hannibalem hostem in Italia haberemus, id nunc pulso Hannibale cunctamur facere? — ib. 31, 16 ex.: postea, quum jam vix sustinerent obsidionem, spem tantum auxilii ex propinquo ostendit. — Cic. Phil. 2, 44: Tarquinium Brutus est bello persecutus, qui tum rex fuit, quum esse Romae regem liceret. — In his quum est idem quod quamvis. — Verr. II. 3, 41: antea, quum equester ordo iudicaret, improbi et rapaces magistratus in provinciis inserviebant publicanis — et tempus et causa simul indicatur. Similiter Tusc. 2, 24, 59: num tum ingemuisse Epaminondam putas, quum una cum sanguine vitam effluere sentiret; ubi conjectura Ernestii tum in tu mutantis non necessaria est. — Liv. 27, 49: postremo, quum haud dubia fortuna hostium esset, concitato equo se in cohortem Romanam immisit. — Liv. 31, 17, in.: postea, quum et muri pars strata ruinis, et ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis jam perventum esset, legatos ad regem de conditionibus tradendae urbis miserunt. — Cic. p. leg. Mem. 1, 2: nunc, quum et auctoritatis in me tantum sit; hoc loco ne potuit quidem indicativo uti, nisi vellet immodestus esse. — ib. 10, 27: nunc, quum sit unus Cn. Pompejus. — 17, 50: nunc, quum ad ceteras utilitates haec quoque opportunitas adjungatur sq. — Non erat igitur, quod Zumpt. § 579 Ann. diceret: p. Mur. 3, 8 tum, quum peteres; nunc, quum petas; et 3, 6 nunc, quum omnes causae ad misericordiam me vocent — antecedit tum, quum desiderabat — conjunctivos pugnare cum vulgari Latinorum consuetudine; priore enim loco quum est quamvis, extremo quod, ut Cic. Att. 13, 23, 1. Alterum tamen, quod eodem loco dicit, cum studio quodam conjunctivum et temporum maxime praeteritorum cum hac particula conjunxisse, quin recte praeceperit, haud dubium est. Nam in locis ejusmodi ut Cic. Fam. 8, 1, 2: eos sermones repressit, qui tum fuerant, quum Romae nos essemus. — Nep. Datam. 8. in.: pari se virtute postea praebuit, quum Antophradates jussu regis bello persequeretur eos, qui defecerant — vix quisquam possit, nisi argutari velit,

ad interiores quasdam causas revocare. Cic. Divin. 1, 35 est oratio obliqua; apud Plautum autem Pers. 3, 1, 28: infamia etiam tum vivit, quum esse credas mortuam; quum credas est „wenn man glauben sollte.“

Quum vero substantiva tempus indicantia praecedunt, quum idem est, quod quo, quibus aut ex quo, et indicativum sibi adsciscit. Cic. Lael. 3, 12: hoc tamen vere licet dicere, illum diem clarissimum fuisse, quum (quo) senatu dimisso domum reductus ad vesperam est a patribus conscriptis. — Phil. 1, 12: quem potes recordari in vita illuxisse tibi diem laetiozem, quam quum expiato foro — te domum recepisti; pergit deinde perfecto, tum ter imperfecto, ubi „quum“ semper est i. q. quo. — Phil. 2, 45: recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti. — ib. 2, 18: recordare tempus illud, quum pater Curio moerens jacebat in lecto sq. — Off. 1, 22: neque plus Africanus in excindenda Numantia reipublicae profuit, quam eodem tempore P. Nasica privatus, quum Ti. Gracchum interemit. — Planc. 41, 99: o acerbam mihi iudices memoriam temporis illius et loci, quum hic in me incidit, quum complexus est, conspersitque lacrimis nec loqui prae moerore potuit; — et paullo post: o reliquos omnes dies noctesque, quibus iste a me non recedens Thessalonicam me in quaestorium perduxit. — ib. 42, 101: memini neque unquam obliviscar noctis illius, quum pollicebar. — p. Ligar. 7, 20: atque ille eo tempore paruit, quum parere senatui necesse erat, vos tum parvistis, quum paruit nemo, qui noluit. — p. leg. Man. 15, 44: an vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, quum universus populus Romanus sibi Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? — p. Rose. Am. 18: nae tu, Eruci, esses accusator ridiculus, si illis temporibus natus esses, quum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. — Caes. I. G. 1, 40: patrum nostrorum memoria, quum videbatur. — Sall. Jug. 91, 1: denique sexto die, quum ad flumen ventum est, maxima vis utrius effecta. — quum est quo, non ut Kritz ad hunc locum vult: ex quo; utres enim in itinere faciendos curaverat, ut paullo ante Sall. dicit. — Verr. II., 1, 6: ego meum studium in rempublicam jam illo tempore ostendi, quum consuetudinem retuli. — Liv. 27, 44 in: Romae haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante, quum castra Punica objecta Romanis moenibus portisque fuerant. — Nep. Con. 1, 2: fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, quum apud Aegos flumen copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae. — cf. 4, 3. — Ter. Adolph. 3, 3, 30: videre videor diem illum, quum hic egens profugiet aliquo militatum. — Plaut. Pers. 1, 3, 57: nondum

sex menses sunt, quum (ex quo) huc commigravit. — Trin. 4, 3, 3: jamdudum factum est, quum abisti domum. — Cic. Divin. 2, 36, 71: quam multi anni sunt, quum bella a proconsulibus et propraetoribus administrantur, qui auspicia non habent. — Fam. 15, 14, 1: multi enim anni sunt, quum ille in meo aere est. — 15, 16, 3: triennium est, quum remisisti. — cf. 10, 23, 3. — Liv. 9, 33: permulti anni jam erant, quum inter patricios magistratus tribunosque nulla certamina fuerant. — Sic constanter indicativus ponitur; itaque Cic. Att. 13, 12, 3 processerit mutandum videtur in processit.

Interdum tamen etiam in his locis ponitur conjunctivus, ut Cic. Verr. II, 5, 31: illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, quum vir esset Syracusis, uxorem ejus parum poterat animo soluto ac libero tot in acta dies secum habere. — in quo tamen manifestum est quum significare causam. Minus hoc apparet Cic. Rosc. Am. 6, 16: hic quum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc proximo tumultu, quum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem causamque defendit; — tamen hoc quoque loco quum veniret indicat causam, cur defenderit; si tempus tantum designare voluisset, scripsisset quum venit. Sic etiam Phil. 2, 2: poteras autem eo tempore auguratum petere, quum in Italia Curio non esset? aut tum quum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? Negat enim quod Curio in Italia non fuisset, eo tempore eum potuisse auguratum petere. — Repl. 3, 32 ex.: quae fuit tum Atheniensium res, quum post magnum illud Peloponnesiacum bellum triginta viri illi urbi injustissime praefuerunt; — et paullo post: quid, quum decemviri Romae sine provocatione fuerunt, tertio illo anno, quum vindicias amisisset ipsa libertas? populi nulla res erat, imo vero id populus egit, ut rem suam recuperaret. — bis tempus tantum notat; extremo loco simul dicit, eam ipsam causam fuisse, cur populi nulla res fuerit. — Verr. II, 2, 40 in.: quum vero abs te tui capitis causa peteret hominesque certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, quum tibi in integro tota res esset sq. — conjunctivus extremus quasi comprehendi mihi videtur priore, sicut Divin. 1, 35: haud dubie ab oratione obliqua repetendus est conjunctivus. De locis autem Caes. b. G. 6, 24. Varr. R. R. 3, 1, 1; jam supra dictum est. — Cic. Att. 3, 3: utinam diem illum videam, quum tibi gratias agam. — Ter. Heecyr. 4, 4, 30: hunc videre saepe optabamus diem, quum ex te esset aliquis, qui te appelleret patrem. — Conjunctivi indicant id, quod optatur, i. e. rem in cogitatione tantum positam, indicativus igitur omnino abhorreret a consuetudine Latini sermonis. — In

his autem: Ter. Heaut. 5, 4, 1: si unquam ullum fuit tempus, quum ego voluptati tibi fuerim. — Cic. Mil. 26: illucescet aliquando ille dies, quum tu gravissimi hominis fidem desideres. — Virg. Aen. 10, 503: Turno tempus erit, magno quum optaverit emtum intactum Pallanta et quum spolia ista diemque oderit, poterant quidem, si voluissent, rem ut certam ponere, primo loco scribere: fui, secundo: desiderabis, tertio: optabis, ut est apud Virg. Geo. 1, 293 sq.: scilicet et tempus veniet, quum finibus illis agricola incurvo terram molitus aratro exesa inveniet scabra robigine pila; — sed ex vulgari illa Latinorum in iudicando consuetudine rem, qualis ex sua cogitatione esse posset, posuerunt. —

VI. In superioribus locis omnibus vidimus conjunctivum aut usu loquendi increbuisse aut certe ab eo non abhorre. Sequitur nunc locus, quo cum particula quum constanter indicativus jungitur. Eum locum dico, de quo Zumpt luculenter agit § 580, Krüger § 623 Ann. 1, leviter Madwig § 338, et quem omnino praetermisit Reisig et Billroth. — Praegressis enim verbis jam, jamdudum, nondum, vix, aegre, commodum, tantum quod, aut etiam his omissis sequitur quum cum temporibus iis, quibus in narrando uti solent Latini, i. e. perfecto, praesenti, infinitivo historico. Liv. 22, 1 in.: jam ver appetebat, quum Hannibal ex Hibernis movit. — cf. Liv. 9, 24; 27, 28; 29, 10; 29, 18; 31, 39; 34, 60; 44, 33. — Liv. 3, 18 ex: jam in vestibulum proruperant templi, quum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. — cf. 8, 38; 9, 33 in: 24, 33; 27, 29; 38, 40. — ib. 2, 27 in.: fuis Aruncis victor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis fidemque senatus exspectabat, quum Appius — quam asperrime poterat, jus de creditis pecuniis dicere. — Cic. Att. 13, 9, 1. commodum discesseras, quum Trebatius venit. — cf. ib. 13, 19, 1; 30, 2; 10, 16, 1. — Fam. 7, 23, 1: tantum quod ex Arpinati veneram, quum mihi a te litterae redditae sunt. — Rosc. Am. 34, 97: nondum lucebat, quum Americae scitum est. — Qui loci sunt ejusmodi, ut quum non secundario enuntiato, sicut vulgo, sed primario antepositum sit, ac sententia non mutata mutari possit particula demonstrativa tum. Haec constructio etiam in nostro sermone valet. „Kaum war ich angekommen, als ich erfuhr“ i. e. da erfuhr ich. Sic etiam interdum Latini tum ponunt, ut Ter. Heaut. 3, 1, 18: vix me illinc abstraxi — vix huc contuleram, tum nova res orta est, porro ab hac quae me abstrahat. — Liv. 36, 10: omniaque jam regionis ejus praeter Atracem et Gyrtionem in potestate erant: tum aggredi Larissam constituit sq. — aut posita particula et significat enuntiatum insequens non esse secundarium. Virg. Aen. 5, 857: vix primos inopina quies

laxaverat artus, et super incumbens cum puppis parte revulsa, cumque gubernaculo liquidas projecit in undas praecipitem sq. — et sine particula Virg. Aen. 10, 659: vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem, avulsamque rapit revoluta per aequora navem — ubi haud dubie tum intelligitur. — Et in his quidem omnibus oratio procedit, quod temporibus narrantibus, et, ut post haec viderimus, etiam interdum particulis indicatur, et antecedunt aut imperfecta aut plusquamperfecta. Bis reperi et cum imperfecto: Virg. Aen. 3, 8: vix prima inceperat aestas, et pater Anchises dare fatis vela jubebat. — Liv. 35, 41 in.: jam fere in exitu annus erat, et in dies magis fama de Antiochi bello et cura patribus crescebat. — semel cum plusquamperfecto: Liv. 35, 10 in.: in exitu jam annus erat, et ambitio magis, quam unquam ante alias axarserat consularibus comitiis. — cf. Boetticher lex. Tacit. s. v. et. — Interdum etiam particulae quum tamen appositum reperitur, quo etiam insignitius notatur apodosis, ut Liv. 27, 20: et jam de imperio ejus abrogando agebat, quum tamen necessarii Claudii obtinuerunt. — Sall. Jug. 98: Jamque dies consumtus erat, quum tamen barbari nihil remittere, atque, uti reges praeceperant, noctem pro se rati acrius instare: ubi vide Kritz, cf. Liv. 3, 37. Cic. Verr. II, 5, 29. Virg. Aen. 10, 508-9. Plaut. Stich. 1, 2, 42. — aut adjecta sunt verba: subito, repente, quae in apodosi poni solent, ut Liv. 8, 38: jam viris vires, jam ferro sua vis, jam consilia ducibus deerant, quum subito Samnitium equites, quum accepissent, impedimenta Romanorum procul ab armatis sine praesidio, sine munimento stare, aviditate praedae impetum faciunt. — cf. Liv. 5, 7; 21, 33; 23, 18; 29, 18. Cic. Verr. I, 1, 6 ex. ib. II, 5, 62.

Sine his particulis praecedentibus haec constructio legitur Cic. Repl. 1, 42: dixerat hoc ille, quum puer nuntiavit, venire ad eum Laelium domoque jam exisse. — ib. 2, 42, p. Ligar. 1, 3. Liv. 3, 59; 1, 36; 4, 32; 5, 1; 6, 14; 21, 25; 23, 18; 26, 18; 27, 27; 27, 28; 36, 6; 37, 6. Cic. Att. 19, 30. — Fam. 9, 7, 1. 12, 23, 3. — Liv. 3, 30: vincebaturque consulare imperium tribunicio auxilio, quum alius additur terror. — quum eodem modo positum, est ut vulgo nisi ponitur; v. Zumpt § 519; vincebatur enim idem est, quod victum esset, nam continuo post dicit: is metus perpulit tribunos, ut scribi militem tribuni sinerent. — cf. Liv. 2, 63.

Semel etiam in apodosi reperi quum cum imperfecto conjunctum: Cic. Verr. II, 2, 36: una nox intercesserat, quum iste Dorotheam ita diligebat, ut diceres omnia inter eos esse communia. — Nam Liv. 35, 2 in.: nondum ab Roma profectus

erat C. Flaminius praetor, quum haec in Hispania gerebantur; — ad nostrum locum non pertinet, et mutato tantum enuntiatorum ordine eodem modo dictum est ut Liv. 35, 8: quum haec in Hispania gerebantur, comitorum jam appetebat dies. — et Liv. 28, 2 in.: tria millia ferme aberat, quum haudquam quisquam hostium senserat; et continuo post: mille passuum aberant, quum ab hoste conspecti sunt. — Nec minus a nostro loco alienum est Plaut. Trin. 4, 3, 3: jamdudum factum est, quum abisti domo; quum enim est i. q. ex quo, ut Liv. 9, 33 in.: permulti jam anni erant, quum inter patricos magistratus tribunosque nulla certamina fierent. —

Supra jam monitum est quum in nostris locis primario enuntiato antepositum esse. Itaque si verus particularum ordo restituitur sic dicendum est ut apud Liv. 8, 33: vocato extemplo senatu, quum maxime conquereretur apud patres vim atque injuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submoventium auditur. — In quibus quum vulgo cum conjunctivo conjungitur, ut Liv. 38, 5. — Interdum tamen indicativus quoque reperitur, et perfecti, ut Liv. 21, 39: quum Placentiam consul venit, jam ex stativis moverat Hannibal; et imperfecti, ut Liv. 35, 8: quum haec in Hispania gerebantur, comitorum jam appetebat dies. —

Simillimus usus est particulae donec cum indicativo perfecti, ut Liv. 21, 46: jam magna ex parte ad pedes pugna venerat, donec Numidae, qui in cornibus erant, circumvecti paullulum, se a tergo ostenderunt. — ib. 35: 50: erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab iis, qui Romanae partis erant, Quinctius est accitus; utroque loco pro donec quum poni poterat.

Denique etiam eodem modo quum interim (interea) cum indicativo in apodosi ponitur, ut Liv. 5, 54: trecentesimus sexagesimus quintus annus urbis, Quirites, agitur; inter tot veterrimos populos tam diu bella geritis, quum interea non conjuncti cum Aequis Volsci, non universa Hetruria bello vobis par est. — Sall. Jug. 12, 5: qui postquam in aedes irrupere diversi regum quaerere — strepitu ac tumultu omnia miscere, quum interim Hiempsal reperitur — ib. 49, 4: postremo pro cujusque ingenio pollicendo, munitando, obtestando alium alio modo excitare, quum interim Metellus cum exercitu conspicatur. — cf. Plaut. Pers. 2, 1, 5—7. — Esse autem haec enuntiata primaria intelligitur ex oratione obliqua, in qua, ut vulgo enuntiata primaria, efferuntur accusativo cum infinitivo. Liv. 4, 51: jacere tamdiu irritas sanctiones, quae de suis commodis ferrentur, quum interim de sanguine et supplicio suo latam legem confestim exerceri et tantam vim habere. — ib. 6, 17: de-

mersam partem a parte civitatis, — quum interim obaeratam plebem objectari aliis atque aliis hostibus.

Tamen ne hoc quidem loco conjunctivum ab consuetudine loquendi omnino abhorruisse videmus ex his duobus exemplis: Liv. 3, 46: lictores Icilium circumsterant, nec ultra minas tamen processum est, quum Appius non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem locum seditionis quaerere diceret. — Cic. Phil. 2, 18: quoties custodes posuit, ne limen intrares, quum tu tamen nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. — Nam reliqui loci haud ita difficilem habent explicatum, ut Cic. Verr. II, 4, 40: vix erat hoc etiam plane imperatum, quum illum spoliatum stipatumque lictoribus videres. — Plaut. Pers. 2, 1, 5—7: te jam sector quintum hunc annum, quum interim, credo, cucus si in ludum iret, potuisset jam fieri, ut probe literas sciret, quum interim tu meum ingenium fans non didicisti. — Utroque loco conjunctivus haud dubie est conditionalis: „als man hätte sehen können“, „während es unterdeß schon hätte geschehen können.“ — Liv. 31, 66 in: jam non ultra discordia civium reprimi poterat, et tribunis et plebe incitata in patres, quum dies alicui nobilium dicta novis semper certaminibus conciones turbaret. — Hoc loco nec oratio procedit cum particula quum, nec agitur de certa quadam die dicta, sed ut ex verbis alicui et semper intelligitur, de quacunque die alicui nobilium dicta; denique etiam hoc enuntiato causa continetur, cur reprimi jam non potuerit discordia civium. Liv. 23, 27 in: jam primi conseruerant manus, quum alii catervatim currebant, alii nondum e castris exissent. — Hoc loco quum est „während, obgleich“ ut loco supra laudato Cic. Verr. I, 1, 6 in: Similiter Liv. 28, 14: et jam conflixerant cornua, quum, quod roboris in acie hostium erat, Poeni veterani Afrique nondum ad conjectum teli venissent. — aut quum est „obgleich“, aut quod verius videtur atque etiam indicatum est particula nondum, ordo tantum enuntiatorum mutatus est. —

